

DR. A. GERGELY ANDRÁS PHD

andrasgergelya@gmail.com

oktató (ELTE, SZTE)

Éltünk, s ebbe más is belenyekkent már...

Ha van még integráció, s van még felépítmény

DOI 10.14232/belv.2020.2.9

<https://doi.org/10.14232/belv.2020.2.9>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

A. Gergely András: (2020): Éltünk, s ebbe más is belenyekkent már... *Belvedere Meridionale* 32. évf. 2. sz. 175–185. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

KOVÁCH IMRE (szerk.) (2017): Társadalmi integráció – Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomba. Szeged, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet – *Belvedere Meridionale*. 378 oldal

A kortárs társadalmak működés módjának leírásához a hatvanas évek második fele, hetvenesek eleje óta kínálkozik olyan tudományos eszköztár, melynek eredeti kimunkálása részint a német, „értékmentes” társadalomfelfogási-kutatási alapokon (Weber, Offe, Habermas), részint az amerikai társadalomszerkezet-modelleken épült fel (Parsons, Lippmann, Bachrach, Baratz, Lipset, Easton). Ezek kutatási irányzatai már a hetvenes évek közepétől két főirányt formáltak: a teoretikus magaslátok szintjét, meg az adatbázisra, „empirikus kutatásra” fölmagasuló rendszerfogalmak kezdeményeit. A magyar társadalomkutatás a mikro-szintű (szociografikus, publicisztikai) valóságismeret felől indult a makro-szintű feltárás, az „egyrétegű” társadalommodell képzetétől a többes rétegződést lehetővé tevő makro-modellezés felé (Andorka, Kolosi,

Hankiss, Angelusz, Tardos). Mindkettő hagyománya megmaradt, és más-más szinteken, néha eltérő tudomány- vagy tudásterületeken jelentkezik ma is. Közben valamely helyzetcsere is kialakulni látszott: a nagy empirikus bázisokat kis közvetlen ismeretanyaggal pontosították, a kicsiny közösségek tapasztalatát meg az univerzálisra emlékeztető előképek, párhuzamok mentén színezték „általánosabb” tapasztalati tónusúvá. A rendszerfogalmak és az „életvilágok” fogalma között keletkezés- és ismerettörténeti nézőpontok is megjelentek (Papp Zsolt, Pokol Béla, Sik Endre), és a társas lét struktúrái is fel-feltűnedeztek a pszichológiai mélységű megközelítések keretezéseként (Losonczi Ágnes, Ferge Zsuzsa, Utasi Ágnes). Amikor ezeket a rétegződés- és struktúra-modelleket alkalmazni biztosak idővel az „ontológiai” mélységű belátások irányába fordulnak, rendre megjelennek köztes fogalmak is, melyek azután (vagy olykor-olykor, de kitarító módon) sokszor évtizedekre is kihatnak, valamint gondolkodás- és megközelítésmódokat alapoznak meg, bővítenek ki vagy serkentenek. Ez utóbbiak tünete olykor, hogy a fogalmi készlet, az egyének társadalmi helye és helyzete szempontjából minőségi másságokat is magába foglaló kiegészülések cizellálják az ismereteket: a cselekvések és működési rendszerek egymásközi viszonyában ezért néha nem a váz, az építmény milyensége, kiterjedése, magassága, szintjeinek távolsága, hanem az átjárások, a le- vagy felfelé mozgás, a mobilitás, a térbeli helycserek pontosítják a társadalmi rendszer egészének működésmódját. Ennek elvi, „univerzális” szintje szokott lenni a társadalmi nagycsoportok egymásközi viszonyrendszere, divatosabb fogalommal az integráció mikéntje, a társas univerzum. Ez már magába foglalhat réteggjellemzőket és mozgásokat, kiterjedés-változásokat és függésrendeket, hosszú távú átalakulásokat, sokmenetes történéseket, hanyatlásokat és kimagaslásokat, cikk-cakkokat és hullámzásokat, alakváltozást vagy visszakanyarodást is akár. S majd csak erre jön a további finomítás kérdése: miképpen alakul a rétegek sora, ezeken belül a rendszer egyéb komponenseinek kölcsönhatása, a hatalom intézménye és beágyazottsága, a korcsoportok-korosztályok témakörei, a partnerségek, együttműködések rendszere, a kitettségek és áttételes hatások váratlanságai, a strukturális változásban a funkcionális működésmódok számos változata, stb. Mármint a társadalmak ezt a berendezkedéssel, uralmi formával, a munka és piac és gazdaság alrendszerével, a képzettséggel, a korosztályok kapcsolatrendjével (stb., stb.) összefüggő nagy-nagy instrumentális konstrukciót egészítik ki a mindennapi létezés ésszerűségeivel, a racionalitások vagy rendszertelen kölcsönhatások sokrétegű és sokkörös mechanizmusaiival, vagyis a kommunikatív, kölcsönhatásokra is épülő racionalitások elméleti (és eszmetörténetileg is régtől továbbvezethető) sajátosságaival.¹

Jószerevel ez lehet sokféle társadalomismeret alapja, politikai rend működésformája, önkép és szereptudat bázisa – sosem árthat tehát tudnunk arról, mi és hogyan, mikortól és mi módon áll úgy, ahogy haladni vagy megtorpanni látszik. Ezt a fajta „hibrid” ismeretanyagot tekintheti társadalomleíró modellnek az, aki e rétegződési kérdések megértése irányában nyitott, s ezt kínálja az a kötet is, melyet a szegedi Balvedere Meridionale kiadó 2017-ben megjelentetett *Társadalmi integráció – Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban* címen.² A társadalomkutatók színterén egyfelől vannak többen is, akik szentül esküsznek a „nagy egész” kompozíciójának változás- vagy pillanatképre, éss továbbra

¹ Engedtéssék itt utalni egy történetileg pontosabb, időtávban méltányosabb, és Habermas alapvető hatását érdemben méltányoló kulcsfontosságú elemzésre: Felkai Gábor 1997 *Két társadalomelméleti illúzió szétlőzése a jelenkori magyar közgondolkodáson*. Forrás: <http://www.c3.hu/~szf/Szofi97/Sz97-03/Sz97-03-Area-4.htm#a32>

² Szerkesztette Kovách Imre, Szeged, 2017., 378 oldal

is maradnak még, akik a mikrotörténekek és apróbb folyamat-kanyarok réseiben, intimitásaiban megülő jelenségekre figyelnek több érdeklődéssel. Itt, ebben a könyvben is meghúzódik a rejtett szemléleti különbség, az értelem/racionalitás és a szervezet/bürokrácia közötti rejtekezések világáról. Az „átlátási” kísérletek persze egyre kevésbé tekinthetnek el (akár magasról-távrolról nézzük, akár belülről-közlelről) az életvilág „önálló létének” képtelenségeitől, s egyre erősebben érzékelik az életvilágok hatalmi szféra általi gyarmatosítási szándékait, a rákényszerítő hatásokat, a transzcendens képzetek melletti kőkemény kényszereket is. Kereshetjük persze a Jürgen Habermas rendszerelméleti rálátásában rejlő sugallat szerint az életvilágban a szabadság, valamiféle testvériség, a jótétemények és a szolidaritás valamely megjelenését, sőt e remélt hatások értékének jeleit is a nyelvben vagy a személyek közti kölcsönhatásokban, de azt kell tapasztaljuk: a remélt életvilág-autonómia túlságosan elvontra és ideálisra sikeredett, a hétköznapi szerkezetmódosulás pedig jócskán időtálló lenyomatokat hagy a gazdaságos, tervezési, értékrendi, jövőtervezési és erkölcsi szférákban.

A kötethez az előképek világából még hozzátartozik két köztes fogalmi képződmény, melyek mint „alrendszerek” folytonosan keresik a maguk érvényesülési módjait, de folytonosan más és más rendszer-keretekhez illeszkednek: ezek egyike a feltételezett rendszerlogika eredményessége és abban a civilek, társadalmi öntevékenységek, helyi autonómiák esélye az önérvényesítésre, másrészt a regnáló hatalom eszköztára ahhoz, hogy a hatalom fogalmának definiálásával maga határozza meg, mi is az, amit definiálni kell – így persze befolyásol és legalizál politikai mintázatokat, jogi feltételeket, intézményi kereteket, illetékességi funkciókat, sőt végső soron a szocializációs kölcsönhatások kézbe tartásával magát a politika fogalmát is, melyet amikor kiemel mint szakértelmezési szaktudásokat az osztársadalmi közbeszédéből, ezzel mintegy rögtön a döntésjogot is elbitorolja a problematikus társadalomfejlődési jelenségek megnevezésének speciális illetékességével. Csöppet sem kéne itt azon igyekezni, bizonyítani próbáljam a hatalom érzékenységét a rendszerjellemzők leírásában vállalt tudományos szerepet tekintve – s ezzel azt is kisajátítva, miképpen lehet struktúrafogalmakat forgalmazni anélkül, hogy magát a struktúrát érinteni és befolyásolni tudná. Amikor pedig a makroszociológiai kutatások egykönnyen vehetik azt az irányt, hogy KSH-adatokkal és saját mintavételi aprómunkával valami univerzálisan érvényes kontextust hozzanak össze magáról a társadalmi teljességről, akkor a struktúraformáló derivátumok egykönnyen veszik fel a politikai társadalom mikroközösségi különbségeiből fakadó érintettségi indulatkülönbséget, vagyis maguk is legitimálnak azzal, hogy legalizálják a látkép „objektív” voltát, s maximum ennek kicsiny fazonigazításával jelezhetik más tapasztalatukat...

A Kovách Imre szerkesztette kötet nem előzmények nélküli, hisz rokon szándékú-tartalmú korábbi osztársadalmi körkép is alig öt éve jött ki (munkatársaival közös) szerkesztésében a *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*,³ s a hívószó mindkét kötet esetében a társadalmi struktúra és az integráció – ami ha a létesítmény maga a Társadalom, akkor eszközei-elemei mi magunk vagyunk, kompozíciós egységben egymással állunk, valaki konstruált, összerakott, lebontott vagy újraformált bennünket. Persze jobbára kívülről, s nem mi magunk

³ Kovách Imre – Dupesik Csaba – P. Tóth Tamás – Takács Judit szerk. 2012 *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest, Argumentum Kiadó – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet), 440 oldal

vagyunk, aki megépítjük a társadalom „egészt”. Még azt a kicsiny helyet, teret, szerepet, amennyit betölthetünk egyáltalán, még azt is mások alkotják meg. S ki mások, s miért s mit alkotnak, meddig és kinek hasznára...?! Ezért aztán az, ahogyan egy emberekből álló világ felépül, összeáll, rétegekre osztható, önmagát is tagoló, s önnön részeinek egysége vagy egésze egyben több is lesz, mint számszerű teljesség, hisz mögötte-alatta ott lapul a társadalom összetartó erőhatása, kapcsolathálója, alrendszeri interakcióinak tömege is. Ez olykor hatalomként mutatkozik, máskor hatalmi eszközfunkcióban, megint máskor a létezés, az életvilág perspektívái, keretei, strukturális dimenziói adnak alakot neki. Szinte úgy, mint egy ház építésének akarása, kivitelezési terve és működtetési modellje a tervezőasztalon, másik oldal felől meg a szerkezet elemeinek, tartóoszlopainak, falainak, töltőanyagának rétegei, összetartó kompozíciói, erőhatásai is funkcionális alakot öltenek. Az egészben szerepet kapnak a részek – nevezzük integrációnak, amely összefog, s lássuk a térelemek viszonyát is – a „gépészeti” tartalmakat, a függelem vagy beékeltség mikéntjét, a rétegek tartós állapotát, tömörségét, időtállóságát. Talán erre van kitalálva a struktúrakutatás – ha nem éppen másra.

Ezért is van, hogy figyelmet ébreszt a leplezett és körülmagyarázott témakör révén a két könyv, melyek a társadalmi *struktúráról* szólnak, vagyis szerkezeti egészről, szervezeti teljességről, rétegeiről, összetételéről. A két kötet másik cím-komponense az *integráció*, vagyis a befogadó-felfogó, keretet adó és összetartó, a részek szerves összességének működési főelvét képviselő fogalom. A szerkesztő Kovách Imre társadalomkutató, szociológus, egyetemi oktató, akadémiai doktor, intézményi vezető, elismert szaktekintély vagy negyedszázada, aki már a 2012-es kötetnél is meghatározó szerepet vitt. Sőt, önmagában is izgalmas a két kötet hullámhosszainak párhuzamaira utalni, mert Kovách egész szakmai életútja valahol a rétegződés kérdései, az integráció mechanizmusai, a mechanizmusok és társadalmi tagoltsági alapkérdések körül formálódott, de újabb írásaiban jellegadó szerepet nyert a (talán korábban mechanikus strukturális modell névvel illelhető, ma már egyre inkább) kulturális tőke, prekaritás, normák, értékrendek társadalmakat átható tónusa – mondhatnám valamely emberközeli életkép-megjelenítés. S éppen e szempontból izgalmas a kollektív (2012-es) kötet tartalmának összehasonlító tükrözése a 2017-es integrációs/dezintegrációs témaválasztással. Az előbbi – és fölöttébb hangsúlyozni kell: rendkívül impozáns szerzőgárdával – mintegy tizenöt-húsz oldalas tanulmányokból kiállított kötet önálló fejezetekbe tagolja üzenetét az értékek és bizalom, a települések és régiók, a gazdaság és munka, a befogadás és kizárás, valamint az egyének-csoportok-közösségek tematikai univerzumra építve. Vele kontrasztban a 2017-es tanulmány-válogatás integrációs mechanizmusok, rétegződés és integráció, normák és értékek, valamint kapcsolatok fejezetcímekkel kínál szerkezeti áttekintést. De kínálkozik a párhuzam (már a korábbi kötet bevezetőjében, Kovách Imre és Dupcsik Csaba szövegében) is arról: az utóbbi „ötven év társadalomtudományi irodalmában (és ennek hatására a közbeszédben) a társadalomszerkezet és az egyenlőtlenségek rendszere volt a domináns fogalmi keret, amelyben a magyar társadalomról szóló elemzések megszülettek. Ez a paradigmává vált tudományos beszédmód – annak ellenére, hogy ma is képes érvényes (rész)eredményeket termelni – az ezredfordulón 'elfáradt', és így kevésbé alkalmas a jelenkori, minden korábbinál összetettebb, gyorsabb társadalmi változások követésére” (2012:7.). Az új elméleti „keretfeltételek” leíró megalkotására elszánt kutatói kör, „szerényen” szólva a szakma egésze ebben az értelemben és minden más (módszertani,

forrásfeltárási, kritikai, interpretációs, összehasonlító, másodelemzési, empirikus, stb.) eltérések „feloldására” a társadalmi átmeneti fázisban éppen az integráció kulcsfogalmába vetíthető multidiszciplináris vagy interdiszciplináris megközelítések vállalását tekinthette megoldásnak – vagyis azt, hogy a „posztmodern” társadalomkutatás újabb fogalmait, helyenként lokálisabb, máskor univerzálisabb spektrumát egy közbülső, még a vitás szerkezeti kérdések megoldása előtti problematika övezetébe terelhessék. Ekképpen a fogyasztás, az egyenlőtlenségek új rendszerei, a piaci szektorok viszonya, a szociális függésrendek új dimenziói is oly módon kerülhetek immár a későbbi kötet (és az azt megelőző hosszabb kutatási periódus, több intézményes partnerség kitermelte tudásanyag révén) megképződött tapasztalati anyagába, hogy azok újdonságú rendszerré illeszthetők lehetnének talán.

A két kötet címe és „alaptónusa” között is megnevezhető a különbség a 2017-es kötet esetében „az újraelosztás és a hatalom szerkezete” fogalmak címbe emelésével. Persze, kutatóként amúgy is közvetlenül érdekelne, hogy az integráció bűvkörében mennyi az önkéntes, a belátásos, a kényszerű alkalmazkodás, és mennyi a közvetlenül vagy közvetetten „késztetett” és kényszerített behódol(tat)ás – vagyis ahogyan az integráció az asszimilációval találkozik a kisebbségi politikálásban –, de akkor még kiegészül az empirikus kutatói kérdés azzal is: mennyire esélyes, hogy integrációnak nevezzük a feltörekvés vágyát, a vele szembenálló alkalmazkodás politikáját, a beillesztés programját és a szándékolt kívülmaradás vágyát, s akkor „vitatható”, eltérően értelmezhető annak lehetősége is, akar-e integrálódni valaki, s mibe, miért, hogyan, mikor, mennyi idő alatt, milyen következményekkel... De ez maradjon talán egy következő kötet kihívó problematikája! Amit itt nem tematizálnak, azt kár is számonkérni – csupán azért, mert esetleg más fogalmaim vannak, más szótáram alakult ki az integrálás témakörében! De az újabb kötethez visszatérve viszont azt látom, bár nem „tematizálják, csak éppen követik...”, s talán éppen ebben a lényegi összefüggésben látszik meghatározónak, ténylegesen ilyen perspektívából mutatkozik érvényesnek az áttekintő 2012-es kötet horizontjához képesti újjáformált *kérdésfeltáró* (s háttérben egy nagyobb szabású, sokszereplős, négyéves kutatási projekten alapuló) 2017-es könyv, mely önképe szerint *„új szempontból tekint a társadalmi egyenlőtlenségekre. A kutatás eredményeként létrejött egy új egyenlőtlenség modell, amely sokkal több szempontot figyelembe vesz a korábbi, munkajellegre alapozott rétegződés modellekkel szemben, például a kapcsolatokat, a szubjektív kirekesztettséget, a civil részvételt, a munkaintenzitást, az intézményi bizalmat vagy a normaszegés elfogadását. Az új modell alkalmas az egyenlőtlenségek árnyaltabb kifejezésére, a dezintegráltság pontosabb mérésére, a középrétegek jellegzetességeinek a pontosabb leírására”* (mint ezt a kötet ismertető szövege jelzi). Kovách Imre mint projektvezető és a kötet szerkesztője egyúttal az „Integrációs és dezintegrációs folyamatok a mai magyar társadalomban” kutatási tematika irányítója is, tehát egy fajsúlyos akadémiai program meghatározó irányváltását készíthette elő, amikor nevet, jelentőséget adott a vizsgálat egészén belüli az új utak keresésének, melyek főirányában a jelenkori magyar társadalom tagolódása és az egyenlőtlenségeket alakító folyamatok megismerési lehetősége kerülhetett közelebb szemléleti alapvetésként, közelebről az integrációs mechanizmusok, modellek, újraelosztás és területiség problematikáihoz. Ehhez itt két momentumra is érdemes a figyelmet fókuszálni vagy hangsúlyt helyezni.

Mindenekelőtt arra, hogy bár Kovách eredendő kutatási aspektusa a hajdani rétegződés-mo-
dellek megalkotási idejéhez (az 1980-as években Kolosi Tamás, Andorka Rudolf, Angelusz
Róbert, Tardos Róbert és több más „struktúra-kutató” alaptevékenységéhez) képest markánsan
gyarapodott a vidék- és településszociológia sokféle tematikájával, de erről nem nekem kell
„felfedezést” tennem, hanem már maga is megállapítja, hogy a kulcs-problémák körében a kor-
társ empirikus vizsgálatok tükrében (a modellek egzakt ismertetésén túl) a társadalom politikai
integrációjának elemzése felé tértek el, „ami eddig teljesen elhanyagolt terület volt”, s ezt gaz-
dagítja immár „a jóléti és projektalapú redisztribúció” részletes, „úttörőnek számító” leírása,
továbbá „a társadalmi tőke, a területiség és integráció összefüggéseinek leírása, a rétegződés,
a normák, a fogyasztás és integráció összefüggéseinek az elemzése, illetve a kapcsolatok integ-
ratív szerepének az elemzése”. A sokrétű és átfogó igényű ráközelítés ezúttal az értéknormák,
kapcsolatok és lakóhelyiség dimenzióival is gazdagodik! Ez pedig fontos lépés, éppenséggel
nem az integrációs problematikák ellenében, hanem irányában! Vagyis, fenti áttekintésem rész-
beni „visszaigazolásként” a struktúrafogalmak és az életvilágbeli vagy kultúrafogalmak köze-
ledésében itt egy komoly gazdagodás került előtérbe, amit nem kerülhetünk el a kontextuális
értékeléskor.

Jóllehet, volna még több „felől” és „felé” momentum is az egyfelől-másfelől értékelési
szempontok mellett, de azt fölöttébb fontos hangsúlyozni, hogy érdemi figyelmet kap a kutató-
si-szerkesztési-megértetési szempontok között a rétegződés és változás, a társadalmi beilleszke-
dettség és viselkedésmo-
dellek szerinti át- vagy újratagolódás szempontja is. A kérdé-
sről a kötet
kifelé tükrözött, piacképessé-
get növelő sugallata szerint „a politikai viselkedést és értékorientá-
ciót nem lehet megérteni az egyének réteghelyzetéből, strukturális pozíciójából kiindulva. Nem
a társadalom szerkezete és állapota határozza meg a politikát, hanem sokkal inkább a politika
integrálja a társadalmat”... – szól a kardinális meglátás. Ez pedig részint megerősíti az előző
bekezdés tónusában már megjelenő aspektust, részint meg pontosítja, újabb színt ad neki,
aláhúzza jelentőségét. S bár alább érzékenyítő aspektussal körvonalazom majd ezt, de itt rövid
személyes vallomásra kell két mondatot szánjak...

Persze, nem két mondat, hanem két kiterjedt esettanulmány és számos, alaposan és részle-
tesen hivatkozott szakirodalmi forrásutalás is kevés volna annak szabatos „bevallásához”, hogy
miképpen és mióta fogalmazok „magáncélra” kifejezetten a pártállami idők „engedélyezett”,
„megtúrt” rétegződésméleti kutatásaival szembeni szakmai véleményt. Ezekből a nagyvolu-
menű, soktáblás, sokábrás, sokdecilises, sokmutatós-táblázatos-ábrás kutakodásokból nekem a
nyolcvanas évek közepe óta durván és keményen hiányzik maga a létező Ember, a válaszadó
egyén, a kapcsolathálói közt vergődő személyiség személyessége és hiteles kétkedése az egyedi-
leg általa kiváltképpen befolyásolhatatlannak tűnő társadalomkép megalkotása és megalkotói (a
„szociomókusok”) ellenében. /Hiányzik persze a szociomókus emberképe, viselkedése, kérdése-
inek oka, módja, érthetősége, illedelmessége, megölelő vagy leigázó mivolta is, de ez már tech-
nikai részletkérdésnek tekinthető inkább!/. Nem csupán kellő szakmai fölértezettségem okán
vagy hiányában vallom, de egyénként és kutatóként egyaránt azt vélem érvényesnek: lehessenek
sokfélék a vélemények, a kifejezettek, a rejtettek, a leíróak, a személyesek, az intézményesek
és így a kutatóiak is..., és lehessenek épp az emberközelség, a Személyiség vagy személyesség

értékelésekor mélyebben érvényesek, amihez az is kell, hogy ne csupán a kutatásról, hanem magáról a kutatóról is többet tudjunk, még mielőtt akár a kérdését fölteszi, akár a válaszokat összegzi s közreadja. Ennek mint a kutatásetika evidens gyakorlatára vonatkozó kérdésnek csak roppant ritkán adtam hangot nyílt szakmai vita és virtuális „győzelem” tónusában... – de érdemes hozzátenni, hogy példaképpen a kulturális antropológusok, olykor kommunikációkutatók vagy vizuális néprajzzal foglalkozók is megteszik, nem vagyok hát kivétel. De ezt az „objektív” társadalmi tudást „szubjektív” aspektusból értékelő nézőpontot azért kell itt megfogalmaznom, mert akár hozzáad, akár levon a referált kötet értékéből, azt nem a kötet, hanem a saját nézőpontom alapján érthetjük meg alaposabban. Kovách Imre több rendszerváltás utáni kötetéről nemcsak ismertetőket írtam, s nem csupán kutatóintézeti kollégájuk is voltam több évig, de épp az általa kialakított fiatal kutató team egyre izgalmasabb és egyre mélyebb szakmai érdeklődésének kialakulásában közről látom Kovách indokolhatóbb eredményességét, semmint további derivátumok és táblázatok tartományaiban. Úgy vélem tehát (az itt idézett, Kovách-bevallotta perspektíva-torzulás mellett, sőt ennek ellenében is), hogy ami a *struktúra-specifikus* leíró modellalkotásban éppen az utóbbi másfél-két évtizedben nívumként jeleníthető meg, az valójában lehetett akár a fókuszváltás, a horizont-tágulás mögöttes oka is, de lehetett pusztán a szociológia-történet hazai és nemzetközi sztenderdjeit követő összhatás is. Ugyanis ami egykor a társadalmi „struktúra-orientált” szervezeti adatok látószögében mindenkor prioritást kellett kapjon, talán szükségképpen egészült ki a nemcsak szervezet-specifikus, hanem éppen az érték-orientált, gyakorlat-orientált, (idővel persze a haszon-orientált, piac-orientált, gyakorlat-orientált, kommunikatív szférákat átható) másféle mikromodellek társadalmi tényeivel és normatív rendszereivel, s nem utolsósorban a Papp Zsolt, Bruszt László, Szakolczay Árpád, Hankiss Elemér közvetítette, korábban Habermas kidolgozta „adaptációs stratégiák” másik kulcsfogalmával, a *kultúra-orientált* aspektussal. Úgy látom, s ezért úgy fogalmazom tehát, hogy a Max Weber-i értékmentesség követelményével a nyolcvanas években még „objektíválható” tudást legitimáló hazai struktúravizsgálatok sora (talán éppen a rendszerváltás során kibontakozni kezdő) kapitalizmus és a polgári demokratikus tervszabályozási átalakítás következtében mintha igényt formálna immár arra, hogy valamely virtuálisan megképződött új társadalmi struktúra és integrációs modell ellenoldalán végre elkezdje észrevenni a térbeli tagoltság szabta másságokat. E másságok között kiváltképp olyanokat, mint a polgári világ formális-ideológiai-értékrendi egyenlőségteremtő szabályozottságának háttérben meghúzódó esélyegyenlőtlenségi versenyhelyzetek, a gazdasági kihívásokból fakadó leszakadást és anomíát, munkamigrációt és újraelosztási érdekversenyt, a politikai integráció mögötteseként a politikai érdekcsoportok értékcsoportokká válását előidéző hatások. De hasonlóképpen a rétegződésben a szegmentációt és a végletes-tömeges-korosztályi-területi leszakadások gyarapodó tömegét, a normák és értékek integrációs problematikái között a közhasznúság és az esélykülönbségek elleni autonóm kezdeményezések létét és hálózatait, a kapcsolatutalásokban a társadalmi szerepek, mentális örökségek, térségi függőségek gazdag adatanyagát is, melyek mintegy a „társadalmi integráció” részeként képesek megfogalmazni a rászorultságot, a közhasznúságot, a leszakadást, a szolidaritást, avagy másképp megnevezve a korábbi struktúrát felülíró stratégiák meglétét, ezek sokasodását és adaptációs modellekké erősödését, vagyis a tágabb értelemben vett kultúra-orientált modellek egyre figyelemfelhívóbb rendszerének megnyilvánulásait (vagy ezek reprezentálódását és mérhetővé válását, beleértve a módszertani nívumok kiteljesedési esélyeit is).

Az a megoldás, hogy még mielőtt a kötetről részletekbe menően írnék, már jártam a messi szociológiatörténeti pampákon, már beutaztam felívelő és leágazó modelleket, felkiáltójeleztem struktúráját és funkcióit és kultúráját, a Kovách-életműhöz és tematikákhoz viszonyulásom változását, sőt az oeuvre bizonyos tónusainak változását („innovációjának” érzékelését) is – nem elsősorban a magam elméleti kuszaságát vagy szakmai figyelmetlenségét tükrözik. Úgy vélem, egy mű értékéhez hozzátartozik az olvasóra bízott ismeretanyag „kiolvasásának”, értésének, felhasználásának technikája is, az olvasó lázadása vagy partnerré avatása is, a szakmabeli elfogadó vagy elutasító gesztusai is, továbbá ezek oka és módja is. De, tegyem hozzá, úgy vélem, hogy épp ezzel a kutatói-olvasói-értelmezői pozícióval tehetem talán hitelessé, mit és miért tartok értékesnek a szóbanforgó kötetben. S mert az itt egyetlen lendülettel felsorolt új aspektusok már alapjaikban is tükrözik a két kötet közötti nemcsak időbeli, de kutatási horizontokban meglátászó kereszteződését, (vagy párhuzamossá válását akár), de sokban könnyítenek azon, hogy a tematikai korszakok közeledését mutatva önmagában is beszédes legyen a tartalomjegyzékből kivilágoló „funkcióváltozások” vagy funkció-orientált kereső modell megannyi áruklódó eleme is. A 2017-es kötet Kovách Imre által írt fogalmi és megközelítési bevezetője, valamint a Kovách Imre – Hajdu Gábor – Gerő Márton – Kristóf Luca – Szabó Andrea értelmezésében megmutatott integrációs modell (7-48. old.) mintegy ráhangol az újraelosztás (Czibere Ibolya – Gerő Márton – Kovách Imre), a politikai integráció és az érdekcsoportok (Gerő Márton – Szabó Andrea), a társadalmi tőke integráló hatásainak kérdései (Hajdu Gábor – Megyesi Boldizsár), továbbá mindezek területiséggel összefüggő dimenziói (Csurgó Bernadett – Csizmady Adrienne – Kovách Imre) közötti „mechanizmusok” megnevezhetőségére (51-213. old.). Ezekre következően, s mivel a státuszcsoportok és az egyenlőtlenségek elméleti küzdelmében (a korábban kiegészítést nem leelő aspektusokat) mint „paradigmaváltás igényét” megfogalmazó előmunkálatok kiteljesedő példatárát hivatkozva Kovách a fogalmi bevezetőben, pontosítva ezeket az „integráció és integrációs mechanizmus fogalmának értelmezéseit” bemutatató rendszerező táblázatában (7-11. old.), okkal utal az alapozó kvalitatív modellkísérletek esélyeire is, hogy erre megerősítésként a fogyasztással, normákkal, értékekkel és segítségi hajlandósággal pontosítható fejezetben (217-229. old.) vissza is térhessen, amire ezután Kovách Imre – Kristóf Luca – Szabó Andrea, meg Huszár Ákos – Sik Endre résztémái következnek megerősítésként a rétegződés-mérés további perspektíváival, hogy ezután a fogyasztással, normákkal, értékekkel és segítségi hajlandósággal pontosítható fejezetben Kristóf Luca – Szabó Andrea, valamint Koltai Júlia – Kristóf Luca – Simonovits Bori a Bourdieu-féle tőketípusok és a Kolosi-féle státuszcsoportok ellenpontjaként az életstílus, életmodell, magaskultúra-fogyasztás, munkaerőpiaci integráltság empirikus anyagával igazolhassa egy újszerű kérdésfelvetés-komplexum kérdőíves megismerési lehetőségeit (267-304. old.). A záró blokk a kapcsolatoké, a hálózati tipológiáé, naplók és kötődések „egocentrikus” viszonyrendszerének kutatásáé, meg a lakóhelyé, ahol a társas kapcsolatok ugyancsak kitettek a régiók dezintegrációs, gyenge kötésekkkel jellemezhető sodrásainak (így például a társ-hiányt érzékletesen leírhatóvá tévő dunántúli, közép- és keletmagyarországi szegénységi környezetek „térképéé”), s ebben Albert Fruzsina – Dávid Beáta – Gerő Márton – Hajdu Gábor, továbbá Dávid Beáta – Lukács Ágnes – Huszti Éva – Barna Ildikó, illetve Koltai Júlia – Nemes Dóra szerzőcsapatok részletező tanulmányai (307-375. old.). Utóbbiak révén mintegy térképzetként is láthatóvá válik, miként rejlik az integráció/dezintegráció függő mutatója is a közszegénységi, térségi beilleszkedettség eltérő modelljeiben, függő relációkban, innovációs

kapcsolati potenciálokban vagy ezek hiányában, valamiféle bekebelezésben és kiszorításban egyaránt, „pluszok és mínuszok” egyenlegeinek kapcsolati naplóiban elkönnyvelhetően. Annyi bizonyos viszont, hogy a teljes tartalomjegyzék, avagy az egyes írások „kijegyzetelt” és „értelemadó” kivonata kellőképpen reménytelen lenne itt – sőt épp a fenti „érdeklődési trendváltás” okán a legkevésbé sem lenne érdemleges eljárás, ezért a továbbiakat és a részleteket még ennél is kevésbé volna illedelmes valamiféle „olvasati szentenciába” fordítani, mint a tanulságos áttekintések módszerbeli (és interpretációk alapján is eltérő) tetteit.

Ám épp a fenti felvezetés alapján immár bizonyosságot lelhettünk ama kihívásban, amit Kovách Imre és munkatársai (mondjuk egy klasszikusabb paradigma alapján) a habermasi „rendszer” és „életvilág” ontológiai különbségei közötti összhang közvetett kutatásával, a strukturális kérdések funkcionális lenyomatainak állapotrajzával mégiscsak megneveztek. Ami ezekből is harsányan kikiált, az a demokratikus átmenet révén megerősödött modell-értékek málladozásának tapasztalata egyfelől, a cselekvéseméleti ésszerűség és az instrumentális/kommunikatív racionalitás klasszikus perspektívái révén másik oldalról, melyek már talán széleskörűen ismerősek is mint deskriptív metódus részei. Látható (vagyis a Szerzők látatják is), hogy az integrációs esélyek (elvileg magasabb, „makro-szintű”) modellizálhatósága csak részben múlik a politikai, pártszerű, társadalmi rétegszerkezetre emlékeztető mikro-univerzumokon, (az „alrendszer” mikrostrukturális elemein), mert mindezeket is egyre láthatóbban működtetni képesek és hajlamosak a nem-formális érintkezési utak, magánéleti pályák, nyilvánossági relációk meghatározó komponensei. Ennyiben a társadalmi integráció magában rejt valamely szocializációs és kulturális értékrendet is, sőt, a résztanulmányok és egyes fejezetek ezek fontosságát is kiemelik. Közöttük például mintegy „klasszikusan” is valamely erkölcsi-politikai célok (demokratikus feltételek melletti) képzetét, ilyesmik kialakulásának igényét vagy esélyét is lehetőségessé tevő hatásokat, e hatások kölcsönhatásokká alakulását, a visszahatások rejtelmét és tónusait ugyancsak. Ugyanakkor – mert a társadalom bázisait, materiális újratermelését elvégző makro-rendszer szervesen is kapcsolódhat/kapcsolódik az életvilág belső racionalitásához –, ez mintegy előjön, megjelenik akár a térségi, akár a civil szerveződési, autonóm, nem-intézményes rendszer-követelmények jogi és morálisan-mentálisan lehetséges szféráiban is, melyekről a tanulmányok több metszetben szólnak is. Itt a rétegződési komponensekhez tapadó technikai-technológiai modernizációk bár látványos területi különbségekkel tündökölnék, valahol messze távol mégis megokolt elvárásként, innovatív esélyként, a közösségi életvilágok szintjein pedig már az emberi csoportok horizontján is lehetséges perspektívákként megjelenhetnek. Ennek hol része, hol szerves tartozéka, hol következménye vagy késői járuléka a közösségi anómiák jelenléte, az életvilág gyarmatosítása, a kiszolgáltatottság minőségének árnyaltabb, de intenzívebb működtetése – amire persze az integráló rendszer tartós működésének feltételezésével, a hatalmi szerep struktúrába épülő és egyre merevedő, vagy olykor hektikusan változó következményeire már szinte számítani is lehet. Vagyis: a változás a struktúrában még nem változtat a kultúrában, ahogy Habermas mondaná! Sőt, a társas vagy társadalmi kiszolgáltatottság sem okvetlenül módosít az integrációs modelleken, hanem rejtett lehetőségként ott marad magában a rendszerben a közösségi szintű szabadságfeltételek lehetséges igénye is. Továbbá megbúvik még a rendszer intézményei (nemzetgazdaság, párt-államhatalom, totalizált közigazgatás, civil jogérzékenység, mozgalom-szintű társas elégedetlenség) szféráiban valahol ott is,

ahol a hiábavaló stratégiai és bürokratikus sikerképesség morális deficitje, az igazságosság mindenkori érzületének rejtekező minimuma, valamint a kialakult érdekkonfliktusok tompítására alkalmas ellenoldali mechanizmusok számos célrendszere, értéképzete lakozik. Ezek ugyan a struktúraformáló folyamatok terén talán kevésbé számszerűsíthetők, nem is mindig „egyneműen” megnevezhetők, ám a szolidaritás, az egyeztethető érdekek vagy a megjeleníthető értékek terén mégis társas interakciókban kereshetnek önmegjelenítési utat – s keresnek, sőt találnak is. Márpedig ez az út, vagy ilyen utak, ezáltal pedig az integráció további esélyeinek efféle mechanizmusai azok, amelyeknek változó alaptónusa, a széttagolódás és dezintegrálódás kíméletlenné válása volt a 2012-es kötetnek is alaphangja, így hát annyira nagy tévedésben mégsem voltam a két mű közelségét, egymásra vetíthetőségét illetően, ha a 2017-es könyvben ugyancsak jelen van. De kétségtelen, hogy az öt esztendővel későbbi tanulmány-válogatás az integrációs folyamatok kevesebb, viszont mélyebb zavaraira, ezzel pedig a kulturális folyamatok zavaró leépülésére, immár kínos válságtüneti jellé válására mutatnak az újabb tanulmányok.

Mindazonáltal lehet persze, hogy a morális, transzcendentális vagy kevésbé struktúraalkotó kölcsönhatások nem mérhetők ugyanúgy, mint a rétegeképző vagy integráltsági mutatókkal ékesíthető társadalmi tények. Ám ezek jelenlétét talán már az efféle újabb integrációs kutatások is méltóképpen tükrözhetik (lehesen talán itt utalni a kötetben az érdekek integrációs mutatóira Gerő Márton aspektusai között, a szegmentáció és prekariátus jellegadó jegyeire Sik Endre megfigyeléseiben, az újraelosztás tudástőke vagy értékmodellek vonzásköre szempontjából fontos momentumai Czibere Ibolya adatai szerint, a fogyasztás értékrendi normáinak esetében Kristóf Luca és Simonovics Bori témakörében, vagy a „kapcsolati naplózás” jelzéstára szempontjából fontos komponensek esetében Albert Fruzsina, Dávid Beáta, Barna Ildikó és munkatársaik munkáiban).

Ráadásul valamiképp a 2017-es kötet egésze is érzékenyebben bánik a ráhangoltság, a közhasznúság, a kiszolgáltatottság, az elfogadottság vagy beilleszkedettségre apró rezzenéseinek megfogalmazhatóságával. S ez jó iránynak mondható, ez előzmények tükrében fölöttébb. Ezzel együtt is érdemes még záróképpen utalni az emberi viszonyok jellemző racionalitásai, az életvilág komponensei közötti érték-orientációk eltérései, és a rendszerszintű strukturális függésrendek egyenlőtlenségi modelleket kínáló magyarázatai közötti értelmezési különbségekre, a mediatizált függésrendek és újraelosztásra kerülő tőketulajdonok (pénz, tudás, térbeli tagoltság, mobilitások, hozott készségek, befogadási érzékenységek, stb.) változásai közepette megmutatózó tünetekre. Ezek ugyanis legtöbbször (vagy jó eséllyel) a hatalom kizáró, elkülönítő médiumától elszennvedett kiszolgáltatottság (kizárás, háttérbe szorítottság, leradírozódás, elesettség) bürokratikus mechanizmusait is visszaható módon erősítik, tehát sokszor még a jószándékú megoldási-segítési-kompenzációs kísérletek is úgy hatnak vissza, hogy abból nem a biztató változás, hanem a mélyebbé váló válságjelek, a begyűrődések és elmaszatolódások, esélytelenség-növekmények egyre kiterjedtebb összhatása következik. De pont ezért, s egyre inkább érdemes figyelembe venni a társadalmi eligazodás, célok, értékrendek akut változásai sorában, az integrációs jel-együttes, tünetek és következményeik terén mindazt, ami részben erősödő válságjel, részben gyengülő reakcióképesség, részben lemondó tűréshelyzet, jövőnélküli világkép alapélménye. Így tehát, ha korunk újabb épp a hatalmi ügyvivőkörből mind harsányabban

szorgalmazott és elvárt „hasznossági” és érvényességi mutatóit vesszük, éppen ehhez, és a szakmai kutatási horizonton az új modellek lehetőségeihez, a társadalom integráltsági állapotának leképezési irányaihoz járul hozzá Kovách Imre és munkatársainak újabb kötete. Nem először, s reméljük, nem is utolsó kísérletként. A struktúra-orientált társadalomkép fokozódó kiegészülése a kultúra-orientált életképekkel nem csupán kutatási stratégiai problematika vagy folyamat, hanem a még valamely szinten mégiscsak létező társadalmi helyzetérzékenység egyik állapotjelzője is. Ha „csak” integrációs, ha csak hatalmi, de végső soron feltűnően esélyegyenlőtlenségi, partnerhiányossági, kapcsolathálózati deficit értelmében mindenképpen.

CSERVENKA FERDINÁND

csefe79@gmail.com

doktorandusz (Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar)

Krónikalapok Horváth Miklós tiszteletére

Chronicles for greeting Miklós Horváth

DOI 10.14232/belv.2020.2.10

<https://doi.org/10.14232/belv.2020.2.10>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Cservenka Ferdinánd (2020): Krónikalapok Horváth Miklós tiszteletére. *Belvedere Meridionale* 32. évf. 2. sz. 186–189. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

GALAMBOS ISTVÁN – NÉMETH MÁTÉ – WIRTH GÁBOR (szerk.) (2019): *Krónikalapok Horváth Miklós tiszteletére*. Budapest, Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület.

A Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület (TITE) kiadásában megjelent kötet Horváth Miklós hadtörténész tiszteletére készült, amelyben a professzor úr egykori hallgatói tanulmányaik közreadásával köszöntik őt. Az M. Kiss Sándor történész által lektorált, Galambos István, Németh Máté és Wirth Gábor szerkesztői munkájának köszönhetően megjelent könyv tematikája széles körű, ugyanis a Velencei-tó turizmusának kérdéskörétől egészen az 1983-as szovjet-amerikai „félreértés” témaköréig terjed.

Az M. Kiss Sándor tollából született előszó a kötet különlegességére mutat rá. Az egyes tanulmányok tematikája a XX–XXI. századi magyar történelem egy-egy lényeges kérdésével foglalkozik. A szerzők önálló kutatási eredményekre támaszkodva készítették el munkáikat, amelyekben igyekeztek az olvasó számára érthetőbbé tenni az egyes múltbéli események lefolyását, és megválaszolni a velük kapcsolatban felmerülő problémákat.

A kötet első tanulmányának szerzője – Limpár Péter – az 1919. június 11-i, abosi ütközetről ad tájékoztatást, amelyet mind a magyar, mind pedig a cseh erők győzelemként értékelték. Az abosi rajtaütés – a szerző szerint – az 1919. évi felvidéki hadjárat egyik legvéresebb eseménye volt, ennek ellenére a magyar katonai iratanyagban alig szerepel. A cseh források feldolgozásával valószínűleg a téma újabb ismeretekkel bővíthető lesz.

Magyar Endre Lénárd munkájában a Tanácsköztársaság idején jellemző szentendrei lakásviszonyokkal foglalkozik. A szerző leírja, hogy a proletárdiktatúra idején a Szentendrei Lakásbizottság radikális módszerekkel miként próbált segíteni a kialakult gazdasági és szociális krízisen, valamint hogyan vallottak kudarcot a kevésnek és csupán átmeneti megoldásnak bizonyuló intézkedések.

A következő tanulmány írója – Sávoly Tamás – a Magyar Rádió történeti dokumentumai alapján Klebelsberg Kunó gróf, volt vallás- és közoktatásügyi miniszter személyével és reform-elképzeléseivel foglalkozik. Klebelsberg örömmel tartott előadásokat a stúdióban elsősorban azzal a céllal, hogy reform-elgondolásait közölje a magyar közönséggel, hogy elképzelései a szélesebb társadalmi rétegek számára is ismert legyen.

Szekér Nóra tanulmányában arról a fegyverszüneti küldöttség tevékenységéről és történetéről ír, amely 1944 szeptemberében indult el Moszkvába, azzal a céllal, hogy a háborúból való kiugrást előkészítse. A küldöttség tagjai báró Atzél Ede, Faust Imre, Dudás József és Glässer Aladár tolmács voltak, akik kommunista múlttal vagy kapcsolatokkal rendelkeztek. Baloldali beállítottságuk ellenére sorsuk a kommunista diktatúra idején szerencsétlenül ért véget.

Szelke László a Magyar Katolikus Egyház álláspontját és tevékenységét mutatja be a magyarországi zsidók 1944 tavaszán végrehajtott deportálásával kapcsolatban. A szerző nemcsak a hercegprímás, hanem a magyar püspöki kar némely tagjának véleményét és tiltakozását is közzé teszi, és Lévai Jenő idézetével fejezi be munkáját: „...akadtak igazi keresztények és főképpen igazi emberek is szép számmal, akik sokszor életük kockáztatásával az üldözöttek segítségére siettek.”

A következő írás szerzője – Taródiné Dr. Cseszka Éva – Kerkai Jenőnek, a KALOT-mozgalom atyjának a kommunista diktatúra idején tanúsított tevékenységéről nyújt képet. Kerkai Jenő jezsuita atyával kapcsolatban még Rákosi Mátyás is így vélekedett: „*Mindszenty kellemetlen, Kerkai veszélyes!*” ellenfél. Nem véletlen, hogy a jezsuita páterra kíméletlen meghurcoltatás és gyötrelmes szenvedés várt a kommunista diktatúra idején, egészen 1970-ben bekövetkezett haláláig.

Galambos István munkájában a Zala vármegyében működő nemzeti bizottságok 1945. évi tevékenységéről és működéséről ír. A nemzeti bizottságok és nagyrészt általuk választott vagy legalábbis felügyelt földigénylő, igazoló, termelési és egyéb bizottságok tevékenysége nemcsak egyes személyekre, hanem tömegek életére voltak hatással, ezért irataik vizsgálata nagy jelentőséggel bír az 1945-ben történtek megértésében.

A következő tanulmány szerzője – Dupka György – Romzsa Tódor appipai püspök és munkácsi vértanú-püspök meghurcoltatásáról és meggyilkolásáról ír. 1944-ben szentelték püspökké, és 4 év elteltével a kommunista diktatúra áldozata lett. A püspök meggyilkolásának háttérében Sztálin és Hruscsov szovjet vezetők, valamint a KGB állt.

Tulipán Éva a magyar haderő átalakításának ideológiai alapjairól ír. 1948-ra a haderő átalakításának kérdései is előtérbe kerültek. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc

centenáriumát és a 48-as szimbolikát a magyarországi kommunista párt hatalma megszilárdítására használta fel. Így lett a hadseregből „néphadsereg”, az országból pedig „népi demokrácia”.

Mózes Ambrus a vietnami háború brit szakaszával foglalkozik. Az 1945 és 1975 közötti vietnami konfliktust a hagyományos historiográfia francia és amerikai szakaszra osztja fel, és megfélekedezik arról, hogy a japán kapituláció után néhány hónapig Francia Indokína déli tartományaiban brit erők állomásoztak. Ebből a munkából tudomást szerezhethünk a Francia Indokínában végrehajtott brit katonai műveletekről.

A következő tanulmány írója – Weszprémy Gábor – a kubai vezetés Afrikával kapcsolatos terveivel, elképzeléseivel és tevékenységével ismertet meg minket. Kuba már a hatvanas évek legelején tapogatózni kezdett Afrikában. A szigetország katonái több afrikai konfliktusban is részt vettek. Harcoltak Bissau-Guinea, Angola, Etiópia stb. államok oldalán is.

Paroda Rita munkájában – a Varsói Szerződés és a NATO dokumentumokra támaszkodva – a Jugoszlávia elleni, az 1960-es 1970-es években kidolgozott hadművelati terveket mutatja be. A tervekből kiderül, hogy „papíron” miként győzhette volna le a Magyar Néphadsereg szövetségesei társaságában Jugoszláviát. Míg az amerikai hírszerzés számolt a jugoszláv ellenállással egy szovjet támadás esetén, addig a Varsói Szerződés katonai vezetése a hadgyakorlatokon nem számolt a jugoszláv haderő ellenálló tevékenységével.

György Sándor Rémiás Pál hadnagy életútjáról és tragédiájáról fest képet. A hadnagy az 1956. november 4-i Juta-dombi összecsapások egyik főszereplője volt. Rémiás hadnagyot, a Mecséri János ezredes és társai per V. rendű vádlottjaként halálra ítélték és 1958. november 15-én végezték ki.

A következő tanulmány szerzője – Trieber Péter – olyan felmerülő kérdésekre igyekezik választ adni, amely a honvéd karhatalmi ezredek személyi állományával kapcsolatos. Felmerül a személyi folytonosság és a karhatalmi szolgálat önkéntességének kérdése, amelyek megválaszolására a szerző kellő magyarázatot ad.

Szörényi Attila munkájában az amerikai katonai elhárítás dokumentumainak ismeretében a magyar 102. rádiófelderítő ezred szervezetéről és 1956–57. évi tevékenységéről ír. Ahogy a forrásokból kiderül, a szovjetek a „keleti blokk egyik legjobb lehallgató szolgálatának” tartották a magyar rádiófelderítést, melynek kapacitását legalább 50 %-ig le is kötötték.

Kávássy János Előd tanulmányában az 1983-as, majdnem atomháborús konfliktushoz vezető szovjet–amerikai „félreértésről” ad tájékoztatást az olvasó számára. A NATO 1983. november eleji „Abble Archer” („Tehetséges Íjász”) hadgyakorlata feszült helyzetet teremtett. A szovjetek is figyelték az atlanti katonai szövetség adatforgalmát, míg kémeikkel a tagországok saját mozgásait figyelték. A rengeteg gyanakvás, félreértés, véletlen egybeesés csaknem atomháborúhoz vezetett.

Török Gábor Szűrös Mátyás és Margaret Thatcher 1984. október Nagy-Britanniai tárgyalásait dolgozza fel. Magyarország és az Egyesült Királyság kapcsolatai a „Vaslady” 1984-es budapesti látogatásával léptek először a legfelsőbb szintű diplomáciai kapcsolatok korszakába. Szűrös Mátyás 1984. októberi angliai útja a magyar–angol kapcsolatok erősödését jelentette.

A következő tanulmány írója – Marschal Adrienn – a Népligetben 1987-ben megnyílt Jurta Színházzal, elsősorban mint helyszínnel foglalkozik, amely 1987–88-ban ellenzéki központként is működött. A Jurta Színház 1988-tól nem kiállításai, színházi és zenei előadásai miatt vált

fogalommá, hanem elsősorban azért, mert befogadta az akkor ellenzékieknek számító csoportokat, rendezvényeket.

Wirth Gábor munkájában a Velencei-tó turizmusának szocialista örökségével ismerkedhettünk meg. A tanulmány célja, hogy áttekintse a Velencei-tó térségének fejlesztésével és fejlődésével kapcsolatos történelmi dokumentumokat. A szerző rámutat a Velencei-tó turizmusát érintő mai problémákra is, amelyeknek kiküszöbölésével a helyszín még kedvezőbb feltételeket nyújtana a látogatók számára.

Bokodi-Oláh Gergely sorai az 1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsának megalapításáról, tevékenységéről, tudománynevelői munkájáról szólnak. A tanács tiszteletbeli elnöke a 2009-ben elhunyt Király Béla vezérezredes, az 1956-os nemzetőrség egykori főparancsnoka volt.

Az egyes tanulmányok tematikája szerkezetileg jól felépített, a munkák alapos lábjegyzetekkel látták el. A kötet igényes, szedési hibáktól mentes. Vágó Sándor olvasószervezői munkásságát dicsérve elírásokkal, helyesírási hibákkal nem találkoztam. Összegzésül a kötetet ajánlom minden – a tanulmányok tematikája iránt érdeklődő – olvasó számára.

DUDÁS RÓBERT GYULA

dudas.robort@hangadok.hu
hallgató (Apor Vilmos Katolikus Főiskola)

Ál/arcok – ki(k) is volt Nagy Töhötöm?

Behind Masks - The Lives of Nagy Töhötöm

DOI 10.14232/belv.2020.2.11

<https://doi.org/10.14232/belv.2020.2.11>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Dudás Róbert Gyula (2020): Ál/arcok – ki(k) is volt Nagy Töhötöm? *Belvedere Meridionale* 32. évf. 2. sz. 190–193. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

PETRÁS ÉVA (2019): *Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei*. Budapest, ÁBTL–KRONOSZ. 308 old.

Petrás Éva több éves kutatással adta közzé Nagy Töhötöm életrajzát. Egy különleges ember életrajzát. Egy olyan emberét, aki pap volt és szabadkőműves, kém és együttműködő, jobb oldali és bal oldali. Egy álarcokat viselő ember.

A közelmúlt magyar egyháztörténetének különleges és megkerülhetetlen, mégis – a közelmúlt egyháztörténetének kutatóit leszámítva, lényegében elfeledett – szereplője és tényezője volt Nagy Töhötöm. A jezsuita. A KALOT vezér. A társadalomszervező. A higanyember. A Vatikán titkos ügynöke és levélcsempésze, és titkos követe. Az OSS ügynöke. Az, aki nélkül Mindszenty talán sose lett volna hercegprímás. Az, akit Mindszenty semmiképpen nem akart Magyarországon látni. A megtagadott politikai tényező. A kiugrott szerzetes. A családapa. A szabadkőműves. A Buenos Aires-i Egyetem főkönyvtárosa. Az UNESCO megbízottja. Az

emigráns, majd hazatelepülő. Az állambiztonság ügynöke. Számos arc és számos – talán – álarc. Mintha nem is egy ember lenne. Mintha több ember, több identitás, több ego jelenne meg előttünk. Pedig nem. Egyetlen ember élte meg ezeket a kalandokat. Egy ember, akinek élete, viselkedése, története talán egyetlen szóban foglalható össze: radikális.

Petrás Éva könyve ezt a radikális Nagy Töhötömöt szeretné bemutatni és megismertetni az olvasókkal. Egy olyan személyt, aki valóban a kor tanúja. Egy olyan személyt, aki nélkül a huszadik századi magyar egyháztörténelem talán másfelé haladt volna – még ha nem is tudjuk eldönteni, hogy az az irány jobb lett volna-e. Természetesen nem lehet azt mondani, hogy Nagy Töhötöm magányos farkas volt, sőt életét vizsgálva jól látható, hogy nem bírta közösség, társak nélkül, akik közül különösen fontos szerepet töltött be rendtársa, Kerkai Jenő. Mégis P. Nagy egy megkerülhetetlen személyisége, mondhatni egyénisége a huszadik századi magyar egyháztörténetnek, s ezért is fontos minden róla készült tanulmány, különösen mivel bár számos kutatásban történik említés P. Nagyról, de valójában összefoglaló, életrajzi monográfia nem készült róla. Lehet róla tudni, s azt is lehet tudni, milyen fontos tényező volt egy időben, de mégis ismeretlen maradt. Jelentek meg róla különféle írások, de mégis a magyar egyházi „közvélemény” szemében másodlagos szereplőként élt. Nagyon komoly és nehéz vállalkozás volt ez a munka, hiszen bár Nagy Töhötöm komoly levéltári hagyatékot hagyott maga után, valamint kalandos életének köszönhetően számos levéltárban vannak róla feljegyzések, de mégis átláthatatlan, megismerhetetlen személyiség. A szerző már a bevezetésben is megvilágítja ezt az olvasónak. Őszintén és korrekten elmondja, hogy nem tudhatunk mindent Nagy Töhötömről. Éppen ezért, noha ez elsődlegesen egy életrajzi monográfia, de mégis több annál. A főszereplő életébe, gondolkodásába, elköteleződéseibe szeretne bennünket bevezetni. Meg akarja mutatni azt, hogy Nagy Töhötöm mit és hogyan tett, hogyan élte meg azokat az eseményeket, melyek vele és általa történtek.

Egy különleges személyiségről beszélhetünk, aki, mint már említettem, szinte mindent az életében radikálisan tett. Hirtelen dönti el, hogy pap lesz. Ahhoz is csak – elmondása szerint – pár pillanat kell, hogy átgondolja, egyházmegyés, vagy szerzetes legyen. Hirtelen – egy estés beszélgetés után – köteleződik el a Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Titkársága, ismertebb nevén a KALOT mellett. Talán végig sem gondolja, hogy milyen következményei lehetnek tettének, de a II. világháború végén – minél előbb – megpróbálja felvenni a kapcsolatot a megszálló hadsereggel, menteni, ami menthető. S ami kifejezetten különleges, ahogy – mint a Vatikán titkos ügynöke – szinte szökik, álrühákat öltve, Róma és Magyarország között. Személye – és erről többször szó van a kötetben – megjelenik Mindszenty József kinevezése körül, bizonyos szinten „királycsinálóként” érveket hoz fel Mindszenty mellett, s ellen. Véleményét a Vatikán legmagasabb köreiből is fontosnak tartják, maga XII. Piusz pápa is többször fogadta. Mégis a hős, s itt a szót többféle értelemben is lehet használni: kalandor, hazafi, ügynök stb., élete kisiklik. Mindszentyvel – aki kimondva, kimondatlanul neki is köszönheti esztergomi érseki székét – ellentétbe kerül, s választhat az eddigi tevékenységéhez képest jelentéktelen nyakapornaki beosztás, vagy egy argentinai dispozició között. Később Mindszenty, a közöttük lévő konfliktust tovább mélyítve kijelenti, semmiképpen nem maradhat Magyarországon. E komoly – kimondhatóan – megalázás után, szerzetesi engedelmességből Dél-Amerikát választja, ahol több mint egy évnyi kemény szervezői munka után újabb csalódások érik az egyházi vezetés részéről, s ezért papi és szerzetesi élete megbicsaklik, s kéri a rendből való elbocsátását. A pápa

pedig – az ilyenkor gyakori hosszú várakoztatási időhöz képest alig fél éven belül, talán korábbi tevékenysége miatt kvázi jutalomként – engedélyezi neki a laikus státuszt, illetve felmenti a cölibátus kötelezettsége alól. 1948–1968 között Argentínában látott el számos feladatot, meg-nősült, gyermeke lett, s vett részt – személyiségéhez illően – gyakorlatilag a nagypolitikában, Eva Peron (Evita) és Juan Peron argentin elnök közvetlen közelében. Ebben az időben is szociális munkát végez, a nyomornegyedek felszámolását tűzi ki céljául.

Noha elmondása szerint ekkor már nem hívó, de mégis rendszeres kapcsolatban van a jezsuita renddel, annak helyi előjárójával. Külön érdekes kérdés, melyet a szerző bőven tárgyal, Nagy Töhötöm és a szabadkőművesség kapcsolata. Saját elmondása szerint, miután lényegében elhagyta a katolikus egyházat, szükségét érezte, hogy egy spirituális otthonra találjon, mivel egyedül nem tudott létezni. Egy ilyen személyiségnek szüksége volt a közösségre, amelyet nagyra tehet, s amely nagyra teheti. Hosszasan vizsgált kérdés a kötetben, hogy vajon mi volt a célja ezzel: Vajon össze akarta békíteni a katolikus egyházat és a szabadkőművességet?

Kifejezetten izgalmas kérdés Nagy Tömötöm és a magyar állambiztonság kapcsolata. A titkos tevékenység – mint már látható volt – vissza-visszatért az életében. 1966-tól kezdve a III/I-5-K ügyosztály ügynöke (noha a szabályos ügynöki beszerző nyilatkozatot nem írta alá), majd titkos megbízottja. A kötetet olvasva elgondolkodik az ember, hogy „Kőműves Sándor” egyszerű kém volt-e, vagy tevékenységével az volt a célja, hogy megpróbálja összebékíteni a vallásos embereket, a szabadkőműveseket, a diaszpóra magyarságát és a hazai kommunista hatóságokat és szervezeteket? Vagy egy ember aki valahol mélyen végtelenül hitt a modus vivendi lehetőségében? S akivel megtörténik az emigráció magyarságának történetében ritka eset, hogy ahonnan Mindszenty kvázi, vagy gyakorlatilag elüldözte, a magyar állam visszahívta: 1967-ben hazatelepülési engedélyt kap, s élete végét itthon töltötte aktív ügynöki, valamint írói tevékenységgel.

Életét jól foglalja össze az általa elképzelt sírfelirat: „Nem nyugszik itt, (még itt sem nyugszik), valahol keresgél. Csak az emléke maradt itt.”

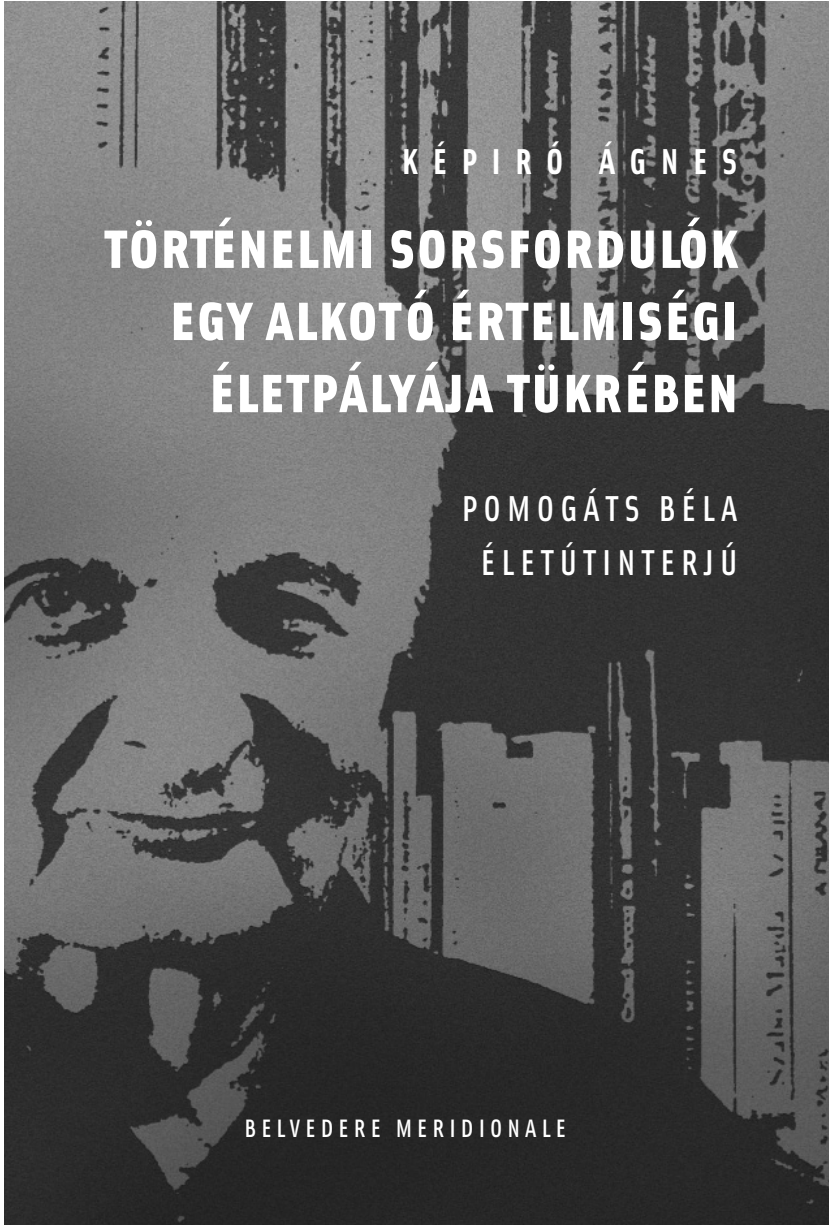
A könyvet olvasva vissza-visszatérő kérdés számomra, hogy vajon mit is képzelt ez az ember, ez a radikális, ez az öntörvényű, ez az idealista. Össze akart békíteni talán mindenkit mindenkivel? Először a „nagybirtokos” egyházat a szegényparasztsággal? Majd egy egyházat a szovjet hatóságokkal? Később a szabadkőműveseket a katolikus egyházzal? Végül a diaszpóra magyarságát az anyaország kommunista hatóságaival? Mindez talán nem kevesebb, mint idealizmus. Egy élet, amely forгатókönyvért kiált. S olvasva Petrás Éva könyvét egyre inkább az az érzése az olvasónak, hogy egy kalandregényt olvas. Egy olyan kalandregényt, melyet jól kiegészít a több mint ezer hivatkozás, amely még tovább segíti az olvasást. Sokat töprengtem azon, hogy vajon ez életrajznak, vagy pedig némiképp életrajzi-kalandregénynek minősíthető-e. Bizonyos szinten inkább a második felé hajlok, ennek oka, a néhány helyen megfigyelhető félreérthető fogalmazás. Ilyen például, hogy csak egyet kiragadjak: „*Miután Nagy Töhötöm felesége hiába kérte a jezsuita tartományfőnöktől az egyház temetés lehetőségét...*” (PETRÁS 2019. 264. 3. bekezdés) – erről így szó sem volt, a jezsuita tartományfőnök, Tamás János mindössze azt utasította el, hogy ő vezesse a szertartást, de azon részt vett). Szintén hiányolom, hogy nincsenek eléggé árnyalva Nagy Töhötöm és Mindszenty József életének közös pontjai, s az, hogy vajon mi vezethetett odáig, hogy ilyen szintű törés alakult ki kettejük kapcsolatában. Szintén lehetett volna bővebben foglalkozni P. Nagy politikai kapcsolataival, kifejezetten a

Barankovics-féle Demokrata Néppárttal való kapcsolatával, illetve törekvéseik párhuzamaival is. A szerző foglalkozhatott volna Nagy Töhötöm családjával kicsit bővebben, hiszen gyakorlatilag semmit nem tudunk meg a feleségéről, neve is csak egyszer szerepel, mintegy mellék-információ, pedig egy embert a családja, annak körülményei, az abban lezajló események jelentősen meghatározzák.

Hogy hány arca és hány álarca volt Nagy Töhötömnek? A kérdésre Petrás Éva könyve keresi ugyan a választ, de igazából a válaszokat az olvasónak kell megadnia.

Semmiképp nem tekinthető az író hibájának, hogy Nagy Töhötöm nem érthető meg ennyiből sem, s az olvasó még többet vár. Mert a főhős életének minden egyes pontja még tovább kutatható és kutatandó. Különösen érdemes lenne párhuzamosan vizsgálni Mindszenty és Nagy életének főbb és közös pontjait, s ez alapján levonni a konklúziót, hogy vajon Nagy Töhötöm Mindszenty ellen, vagy érte harcolt? Mi vezette rá Mindszentyt, hogy azt a személyt, akinek részben az érseki széket köszönhette a későbbiekben ennyire elutasította? Tovább lehetne azt is vizsgálni, hogy vajon némelyik – a könyvben idézett írása – mennyire szólt elsősorban a nemzetbiztonsági hivataloknak, vagy mennyire valósan az ő gondolkodását tükrözte. Szerencsére erre már számos lehetőség nyílik, hiszen a Magyar Elektronikus Könyvtárban, illetve részben nyomtatásban számos Nagy Töhötöm írás elérhető, elemezhető. 2020. márciusától – reményeink szerint – a Nagy Töhötömre vonatkozó kutatások is új lendületet kaphat, hiszen megnyílt a Vatikáni Apostoli (korábban Titkos) Levéltár XII. Piusz anyaga, s ebben – feltételezhetően – számos P. Nagyra vonatkozó anyagot is találhat majd a kutató. Összefoglalva jó kiindulópont a további kutatásokhoz ez a 308 oldalas mű. Egy izgalmas kötetet olvashattam, melynek kifejezett értéke, hogy írásához hihetetlen mennyiségű adatot gyűjtött össze (természetesen több közreműködővel) a szerző. 11 különféle levéltár adatait kutatta fel, s az irodalomjegyzék 19 oldalt tesz ki. A kötetben számos korabeli fénykép vezet végig, hogy megismerjük az adott időszak éppen aktuális Nagy Töhötömjét. Petrás Éva könyve abból a szempontból is működik, hogy elgondolkodtatja az olvasót, s szinte követeli tőle, hogy egy-egy pontot megvizsgálva próbálja meg még jobban megérteni, megérezni a tettei, gondolatai mögötti embert, Nagy Töhötömet, s azt a világot, amelyben élt.

MEGJELENT!
RENDELHETŐ A KIADÓTÓL:
terjesztes@belvedere.meridionale.hu

BELVEDERE MERIDIONALE